

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สืบเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง และความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการและเทคโนโลยีอย่างรวดเร็ว สภาพความเป็นอยู่ การประกอบอาชีพ และการดำรงชีวิตของประชาชนในสังคมจึงเปลี่ยนแปลงไป การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศจึงเป็นเรื่องสำคัญที่รัฐจำเป็นต้องเร่งดำเนินการเพื่อปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ การมีงานทำ และการมีรายได้ ตลอดจนการส่งเสริมคุณภาพชีวิตที่ดีของประชาชนในชาติ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) ได้กำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาคุณภาพคนและการคุ้มครองทางสังคม โดยให้ความสำคัญกับการส่งเสริมให้คนมีงานทำ โดยมุ่งสร้างผู้ประกอบการอาชีพส่วนตัว และผู้ประกอบการขนาดเล็ก กระจายโอกาสการมีงานทำในทุก ๆ พื้นที่ทั่วประเทศ ขยายการจ้างงานนอกภาคเกษตร และส่งเสริมให้เกิดการจ้างงานในต่างประเทศ เพื่อขยายตลาดแรงงานใหม่ให้แก่แรงงานไทย และยุทธศาสตร์การเพิ่มสมรรถนะและขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ ได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน วิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม และระบบสหกรณ์ ให้เป็นฐานรากที่เข้มแข็งในการสร้างรายได้ของประเทศ ตลอดจนเน้นความเชื่อมโยงเครือข่ายการผลิตและบริการอย่างเป็นระบบครบวงจร ส่วนแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ.2550-2554) ยังคงมุ่งพัฒนาสังคมให้เป็นสังคมที่เข้มแข็ง มีคุณภาพ ยึด “คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา” ยึดหลัก “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” เสริมสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในการขับเคลื่อนแผนพัฒนาฯ ให้บรรลุเป้าหมาย (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2549)

นโยบายภาครัฐที่มุ่งขจัดความยากจนของประชาชนชาวไทย ทั้งในระดับประเทศ ระดับชุมชน และระดับบุคคล ให้หมดไปภายในปี พ.ศ. 2551 โดยมุ่งหวังที่จะพัฒนาระบบเศรษฐกิจของชุมชน ให้ประชาชนทุกคนมีงานทำ มีรายได้ มีคุณภาพชีวิตที่ดี โดยรัฐบาลได้ดำเนินการให้ประชาชนในชุมชนร่วมกันบริหารจัดการการเงินในรูปแบบของกองทุนหมู่บ้าน SML บัญชีครัวเรือน ตลอดจนการส่งเสริมและพัฒนาการประกอบอาชีพของประชาชนในท้องถิ่น ในรูปแบบหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) ส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น การ

รวมกลุ่มกันในการประกอบอาชีพ มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อสร้างความเข้มแข็ง ความมั่นคง และยั่งยืนให้กับชุมชน

กลุ่มพัฒนาอาชีพในชุมชน เป็นการรวมกลุ่มกันของผู้มีอาชีพเดียวกันหรือ ผลิตภัณฑ์ที่เข้ากลุ่มกันได้ มารวมตัวกัน ร่วมกันเรียนรู้ มีการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม ร่วมกันลงทุน แสวงหากำไร แบ่งปันผลประโยชน์ และพัฒนาขยายการดำเนินงานเข้าสู่ตลาดการแข่งขันในระดับที่สูงขึ้น เพื่อสร้างรายได้ และขยายธุรกิจของกลุ่มตนเองให้เข้มแข็งและยั่งยืน (สถาบันการศึกษาและพัฒนาต่อเนื่องสิรินธร กรมการศึกษาออกโรงเรียน. 2546 : 7) ในการรวมกลุ่มพัฒนาอาชีพ นอกจากจะต้องมีเป้าหมายของกลุ่มที่ชัดเจนแล้ว การสร้างกลุ่ม และการดำเนินการเรียนรู้และการจัดการความรู้ของกลุ่มพัฒนาอาชีพก็เป็นเรื่องสำคัญที่จะช่วยขับเคลื่อนให้การดำเนินงานของกลุ่มบรรลุผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ของกลุ่ม

จังหวัดนนทบุรีเป็นจังหวัดในภาคกลาง มีอาณาเขตติดต่อกับกรุงเทพมหานครซึ่งเป็นเมืองหลวงของประเทศ แต่จังหวัดนนทบุรียังคงมีความโดดเด่น มีเอกลักษณ์ในลักษณะของความเป็นชุมชนและท้องถิ่น ประชาชนยังมีการประกอบอาชีพแบบดั้งเดิมที่น่าสนใจหลากหลายอาชีพ ซึ่งอาชีพเหล่านี้ได้รับการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมจากบรรพบุรุษ จากข้อมูลของสำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน ในส่วนของการพัฒนาอาชีพ “หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์” (OTOP) ของจังหวัดนนทบุรีที่สำคัญและมีชื่อเสียง ได้แก่ ผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา กล้วยอบแผ่น ไม้ดอกไม้ประดับ ดอกไม้ประดิษฐ์จากเกล็ดปลา ข้าวตูเสวย (สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน. 2551) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ชุมชนเกาะเกร็ด อำเภอปากเกร็ด ซึ่งมีชื่อเสียงในด้านผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาและด้านการท่องเที่ยว จนได้รับการส่งเสริมจากกรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทยให้เป็นหมู่บ้าน OTOP ต้นแบบในภาคกลาง แต่จากการสำรวจข้อมูลเบื้องต้น เรื่องการวางแผนธุรกิจชุมชน ในตำบลบางม่วง อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี ของคณะนักศึกษาหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการโครงการและประเมินโครงการ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร ในปีการศึกษา 2548 ภายใต้งานควบคุมดูแลของผู้วิจัยในฐานะอาจารย์ผู้สอน รวมทั้งการฝึกปฏิบัติงานภาคสนามของนักศึกษาร่วมกับชาวบ้านที่ประกอบอาชีพหลากหลายกลุ่มอาชีพ ได้แก่ กลุ่มรูปดอกไม้ กลุ่มผลิตภัณฑ์กระดาษ ผักตบชวา กลุ่มขนมหวาน และกลุ่มไม้ดอกไม้ประดับ พบว่าชาวบ้านประสบปัญหาในเรื่องการพัฒนาอาชีพ ไม่มีการรวมกลุ่มเพื่อพัฒนาอาชีพกันอย่างชัดเจน ไม่มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อการพัฒนาอาชีพร่วมกัน ไม่มีการจัดการความรู้ด้านอาชีพอย่างเป็นระบบ เนื่องจากยังไม่มีรูปแบบการจัดการความรู้เพื่อพัฒนาอาชีพที่มีประสิทธิภาพ (หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการโครงการและประเมินโครงการ. 2548 : 20)

จากแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจในระดับชุมชน แผนนโยบายการแก้ปัญหาความยากจนของภาครัฐ การพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อสร้างความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชน รวมทั้งผลการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นดังกล่าว ซึ่งให้เห็นความจำเป็นที่จะต้องศึกษาวิจัยเพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการความรู้เพื่อพัฒนาอาชีพในท้องถิ่น โดยเฉพาะในพื้นที่อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี ซึ่งรูปแบบดังกล่าวสามารถนำไปปรับใช้ในการจัดการความรู้เพื่อพัฒนาอาชีพในท้องถิ่นอื่น ๆ ที่มีสภาพและบริบทที่คล้ายคลึงกัน เพื่อให้ชุมชนมีการจัดการความรู้เพื่อการพัฒนาอาชีพอย่างเป็นระบบ ชุมชนสามารถพัฒนาอาชีพแบบยั่งยืน ช่วยให้ประชาชนมีงานทำ มีรายได้ และมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบทชุมชนด้านต่าง ๆ ของอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี
2. เพื่อศึกษาสภาพการจัดการความรู้เพื่อพัฒนาอาชีพของประชาชนในอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี
3. เพื่อสร้างรูปแบบการจัดการความรู้เพื่อพัฒนาอาชีพในท้องถิ่น อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี

ประโยชน์ของการวิจัย

1. ได้ทราบข้อมูลเกี่ยวกับบริบทชุมชนด้านต่าง ๆ และสภาพการจัดการความรู้เพื่อพัฒนาอาชีพของประชาชนในอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี
2. ได้รู้รูปแบบการจัดการความรู้เพื่อพัฒนาอาชีพในท้องถิ่น ซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการจัดการความรู้เพื่อการพัฒนาอาชีพในท้องถิ่น ในอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี และในอำเภอ / จังหวัดต่าง ๆ ในเขตภาคกลางซึ่งมีสภาพการประกอบอาชีพในท้องถิ่นที่ใกล้เคียงกัน

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านประชากร ผู้วิจัยศึกษากับประธานกลุ่มและสมาชิกกลุ่มอาชีพในท้องถิ่นในตำบลต่าง ๆ รวม 6 ตำบล ในอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี รวมทั้งหมด 19 กลุ่มอาชีพ (สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน. 2551)

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา ผู้วิจัยศึกษาสภาพการจัดการความรู้เพื่อพัฒนาอาชีพ รวม 19 กลุ่มอาชีพ จำแนกเป็น 5 ประเภทใหญ่ ๆ ได้แก่ กลุ่มอาชีพศิลปหัตถกรรม กลุ่มอาชีพอาหารแปรรูป กลุ่มอาชีพเครื่องประดับ กลุ่มอาชีพไม้ดอกไม้ประดับ กลุ่มอาชีพยาและเวชภัณฑ์ โดยศึกษาเจาะลึกใน 5 ประเด็น คือ ภูมิหลัง/ความเป็นมาในการก่อตั้งกลุ่มอาชีพ เป้าหมาย/วัตถุประสงค์/พันธกิจหลักของกลุ่มอาชีพ ลักษณะขององค์ความรู้/ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับอาชีพ การจัดการความรู้เกี่ยวกับอาชีพ ในด้านการสร้างและจัดเก็บองค์ความรู้ การเผยแพร่ความรู้และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การนำองค์ความรู้ไปประยุกต์ใช้ บุคลากร/องค์กรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้ และการประเมินผลการจัดการความรู้ ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะทั่วไปเกี่ยวกับการพัฒนาอาชีพในท้องถิ่น

3. ขอบเขตด้านพื้นที่ ศึกษาวิจัยในพื้นที่อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี ประกอบด้วย 6 ตำบล คือ ตำบลบางใหญ่ ตำบลบางเลน ตำบลบางม่วง ตำบลบางแม่นาง ตำบลเสาธงหิน และตำบลบ้านใหม่ และ 2 เทศบาล คือเทศบาลบางม่วง และเทศบาลบางใหญ่

4. ระยะเวลา ผู้วิจัยศึกษาสภาพการจัดการความรู้เพื่อพัฒนาอาชีพของประชาชนที่ประกอบอาชีพ 5 ประเภทใหญ่ รวม 19 กลุ่มอาชีพ ช่วงเวลา ปี พ.ศ. 2551 – 2554

ตัวแปรในการศึกษาวิจัย

ตัวแปรสำคัญที่ต้องการศึกษาวิจัย คือ

1. บริบทชุมชน
2. สภาพการจัดการความรู้ ในประเด็นต่อไปนี้
 - 2.1 ลักษณะขององค์ความรู้/ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับอาชีพ
 - 2.2 การจัดการความรู้เกี่ยวกับอาชีพ ประกอบด้วย
 - 1) การสร้างและจัดเก็บองค์ความรู้
 - 2) การเผยแพร่ความรู้และแลกเปลี่ยนเรียนรู้
 - 3) การนำองค์ความรู้ไปประยุกต์ใช้
 - 4) บุคลากรและองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้
 - 5) การประเมินผลการจัดการความรู้

นิยามศัพท์เฉพาะ

บริบทชุมชน หมายถึง ประวัติความเป็นมาและสภาพแวดล้อมทั่วไปของชุมชน ครอบคลุมสภาพเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง และภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเชื่อมโยงไปสู่การประกอบอาชีพของประชาชน การพัฒนาอาชีพในท้องถิ่นและการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

การจัดการความรู้ หมายถึง กระบวนการสร้างและแสวงหาคำความรู้ การจัดระบบองค์ความรู้ การเผยแพร่ความรู้และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการประยุกต์ใช้ความรู้ในการปฏิบัติงาน การประกอบอาชีพของกลุ่มอาชีพ

สภาพการจัดการความรู้ หมายถึง องค์ประกอบสำคัญในการจัดการความรู้ ได้แก่ ลักษณะขององค์ความรู้/ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับอาชีพ การจัดการความรู้เกี่ยวกับอาชีพ ซึ่งครอบคลุมเรื่อง การสร้างและจัดเก็บองค์ความรู้ การเผยแพร่ความรู้และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การนำองค์ความรู้ไปประยุกต์ใช้ บุคลากรและองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้ และการประเมินผลการจัดการความรู้

กลุ่มอาชีพ หมายถึง กลุ่มผู้มีอาชีพเดียวกันหรือผลิตภัณฑ์ที่เข้ากลุ่มกันได้ มารวมตัวกันเพื่อการประกอบอาชีพ โดยสมาชิกในกลุ่มร่วมกันเรียนรู้ มีการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม ร่วมกันลงทุน แสวงหากำไร แบ่งปันผลประโยชน์ และพัฒนาขยายการดำเนินงานเข้าสู่ตลาดการแข่งขันในระดับที่สูงขึ้น

รูปแบบการจัดการความรู้เพื่อพัฒนาอาชีพ หมายถึง ตัวแบบที่แสดงขั้นตอน และความสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้ ตัวแบบนี้แสดงขั้นตอนและรายละเอียดในการดำเนินงาน กิจกรรมเพื่อพัฒนาอาชีพในท้องถิ่นอย่างเป็นระบบ

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยเรื่องการสร้างรูปแบบการจัดการความรู้เพื่อพัฒนาอาชีพในท้องถิ่น อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยนำเสนอ รายละเอียดของแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตามหัวข้อ ดังต่อไปนี้

1. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการความรู้
2. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาอาชีพในท้องถิ่น
3. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการสร้างและพัฒนารูปแบบ
4. แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น
5. ข้อมูลพื้นฐานด้านการประกอบอาชีพของประชาชนในอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
7. กรอบแนวคิดในการวิจัย

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการความรู้

1. ความหมายของการจัดการความรู้

การจัดการความรู้ (Knowledge Management) คือเครื่องมือที่ใช้ในการดำเนินการให้บรรลุเป้าหมาย อย่างน้อย 3 ประการ ได้แก่ บรรลุเป้าหมายของงาน บรรลุเป้าหมายการพัฒนาคน และบรรลุเป้าหมายการพัฒนาองค์กรไปสู่การเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ (สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม, 2550)

การจัดการความรู้ คือกระบวนการกำหนดความรู้ การแสวงหาความรู้และการสร้างความรู้ที่จำเป็นต้องใช้ในการปฏิบัติงานและการประกอบอาชีพ การจัดระบบองค์ความรู้ การเผยแพร่ความรู้และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ การจัดการความรู้เป็นกระบวนการภายในองค์กร สามารถเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมองค์กร ช่วยในการปรับปรุงงาน เพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการทำงานเพื่อให้บรรลุเป้าหมายขององค์กร การจัดการความรู้มีส่วนช่วยให้องค์กรตระหนักในจุดเน้นเรื่องการได้มา การจัดเก็บ และการใช้ประโยชน์จากความรู้

ในการแก้ปัญหา การพัฒนางานและการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องของบุคลากรในองค์กร (Bennet & Bennet, 2003; UNDP, 1997; วิจารณ์ พานิช, 2548; ทิพวรรณ หล่อสุวรรณรัตน์, 2549; สำนักบริหารงานการศึกษาออกโรงเรียน. 2548)

2. ประเภทของความรู้

ความรู้แบ่งออกเป็นหลายประเภท ขึ้นอยู่กับหลักเกณฑ์ในการแบ่ง วิจารณ์ พานิช ได้แบ่งความรู้ออกเป็น 2 ประเภท ใหญ่ ๆ ดังนี้ (สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม. 2550)

1. ความรู้เด่นชัด (Explicit Knowledge) เป็นความรู้ที่อยู่ในรูปแบบที่เป็นเอกสาร หรือวิชาการ อยู่ในตำรา คู่มือการปฏิบัติงาน

2. ความรู้ซ่อนเร้น (Tacit Knowledge) เป็นความรู้ที่แฝงอยู่ในตัวคน เป็นประสบการณ์ที่สั่งสมมายาวนาน เป็นภูมิปัญญา

ในชีวิตประจำวันความรู้ทั้งสองประเภทนี้จะเปลี่ยนสถานภาพ สลับปรับเปลี่ยนไปตลอดเวลา บางครั้ง Tacit Knowledge ก็ออกมาเป็น Explicit Knowledge และบางครั้ง Explicit Knowledge ก็เปลี่ยนไปเป็น Tacit Knowledge

สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้สู่สังคม (สคส.) ได้นำเสนอรูปแบบการจัดการความรู้เปรียบเทียบกับปลาหัวหนึ่งที่มี 3 ส่วน คือ (สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม. 2550)

1. ส่วน “หัวปลา” (Knowledge Vision-KV) หมายถึงส่วนที่เป็นเป้าหมาย วิสัยทัศน์ หรือทิศทางของการจัดการความรู้ โดยก่อนที่จะทำการจัดการความรู้ ต้องตอบให้ได้ว่า “เราจะทำ KM ไปเพื่ออะไร ?” โดย “หัวปลา” นี้จะต้องเป็นของ “คุณกิจ” หรือผู้ดำเนินกิจกรรม KM ทั้งหมด โดยมี “คุณเอื้อ” และ “คุณอำนวย” เป็น ผู้อำนวยความสะดวก และให้ความช่วยเหลือ

2. ส่วน “ตัวปลา” (Knowledge Sharing-KS) เป็นส่วนของการแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งถือว่าเป็นส่วนสำคัญ “คุณอำนวย” จะมีบทบาทมากในการช่วยกระตุ้นให้ “คุณกิจ” มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ความรู้โดยเฉพาะความรู้ซ่อนเร้นที่มีอยู่ในตัว “คุณกิจ” พร้อมอำนวยให้เกิดบรรยากาศในการเรียนรู้แบบเป็นทีมให้เกิดการหมุนเวียนความรู้ ยกระดับความรู้ และเกิดนวัตกรรม

3. ส่วน “หางปลา” (Knowledge Assets-KA) เป็นส่วนของ “คลังความรู้” หรือ “ขุมความรู้” ที่ได้จากการเก็บสะสม “เกร็ดความรู้” ที่ได้จากกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ “หัวปลา” ซึ่งเราอาจเก็บส่วนของ “หางปลา” นี้ด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การใช้ ICT ซึ่งเป็นการสกัดความรู้ที่ซ่อนเร้นให้เป็นความรู้ที่ชัดเจน นำไปเผยแพร่และแลกเปลี่ยนหมุนเวียนใช้ พร้อมยกระดับต่อไป

3. จุดมุ่งหมายของการจัดการความรู้

การจัดการความรู้มีจุดมุ่งหมายที่สำคัญ ดังนี้

1. เพื่อให้องค์กรตระหนักถึงความสำคัญของความรู้ ทั้งที่มีในตัวบุคคล และในองค์กร รวมทั้งการนำความรู้นั้นมาใช้ประโยชน์ให้เกิดประสิทธิผลมากที่สุด
2. เพื่อส่งเสริมให้มีการพัฒนาวัฒนธรรมของการให้ความสำคัญกับความรู้ การแลกเปลี่ยนความรู้ และความผูกพันในการจัดการความรู้ในทุกระดับขององค์กร
3. เพื่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานในการรองรับความรู้ (Davenport & Prusak, 1998)
4. เพื่อเพิ่มพูนความรู้และเร่งให้มีการจัดการความรู้อย่างเป็นระบบ ก่อให้เกิดความรู้ทั่วทั้งองค์กร และนำไปสู่การพัฒนาองค์กรเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ (Learning Organization)

4. แนวทางในการจัดการความรู้

แนวทางในการจัดการความรู้มีหลายแนวทาง ดังนี้

อลาวิ และ ไลร์ดเนอร์ (Alavi & Leidner, 2002) แบ่งแนวทางการจัดการความรู้ เป็น 3 แนวทาง คือ

1. การใช้สารสนเทศเป็นฐาน (Information-based)
2. การใช้เทคโนโลยีเป็นฐาน (Technology-based)
3. การใช้วัฒนธรรมเป็นฐาน (Culture-based)

สวอน โรเบิร์ตสอม และ นิวเวล (Swan, Robertsom & Newell, 2002) เสนอแนวทางในการจัดการความรู้ เป็น 2 แนวทางหลัก คือ

1. แนวทางการจัดการความรู้เสมือนเป็นเทคโนโลยี (Knowledge management as Technology)
2. แนวทางการจัดการความรู้เสมือนเป็นมนุษย์ หรือชุมชน (Knowledge management as People or Community perspectives)

สรุปได้ว่า แนวทางในการจัดการความรู้ สามารถเน้นเทคโนโลยีสารสนเทศ (ICT) และเน้นประชาชน / ชุมชนเป็นหลัก โดยสามารถใช้การผสมผสานแนวทางการจัดการความรู้ในเชิงบูรณาการได้

5. กระบวนการจัดการความรู้

สำนักบริหารงานการศึกษาออกโรงเรียน (2548 : 113) ได้กำหนดขั้นตอน หรือกิจกรรมหลัก อย่างน้อย 5 กิจกรรม คือ

1. การกำหนดความรู้
2. การเสาะหาความรู้
3. การสร้างความรู้
4. การแลกเปลี่ยนความรู้และการถ่ายทอดความรู้
5. การประยุกต์ใช้ความรู้

ทิพวรรณ หล่อสุวรรณรัตน์ (2549 : 78-82) ได้กำหนดกระบวนการจัดการความรู้ 4 ขั้นตอนหลัก คือ

1. การสร้างความรู้
2. การประมวลความรู้
3. การเผยแพร่ความรู้
4. การใช้ความรู้

กลยุทธ์การจัดการความรู้

แฮนเสน โนเรีย และเทียเน่ (Hansen, Nohria & Tierney, 1999) ได้สรุปกลยุทธ์ในการจัดการความรู้ขององค์กร ไว้ 2 ประเภท คือ

1. กลยุทธ์การสร้างระบบมาตรฐาน (Codification Strategy)
2. กลยุทธ์การตอบสนองความต้องการของลูกค้า (Personalization Strategy)

โดยคำนึงถึงประเด็นสำคัญในการคัดเลือกกลยุทธ์ ทั้ง 2 ประเภทนี้ คือ กลยุทธ์การแข่งขัน ตัวแบบทางเศรษฐศาสตร์ กลยุทธ์การจัดการความรู้ (จากคนสู่เอกสาร หรือ จากคนสู่คน) เทคโนโลยีสารสนเทศ (ICT) และทรัพยากรบุคคล (Human Resources)

สำนักบริหารงานการศึกษาออกโรงเรียน (2548) ได้เสนอวิธีการจัดการความรู้ชุมชน โดยให้ความสำคัญกับการเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการความรู้ชุมชน เพื่อสร้างความพอเพียงและการแข่งขันทางธุรกิจชุมชน ซึ่งเกี่ยวข้องกับองค์ประกอบที่สำคัญ 4 ประการ คือ

1. ความเกี่ยวข้องกับแผนชุมชน
2. การเรียนรู้อย่างรวดเร็ว
3. ความเป็นชุมชนนักปฏิบัติ
4. การจัดตั้งองค์การจัดการความรู้

กล่าวโดยสรุป การจัดการความรู้ คือ กระบวนการในการสร้างองค์ความรู้ การจัดระบบองค์ความรู้ การเผยแพร่ความรู้และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงาน เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการดำเนินงาน ในการจัดการความรู้จะต้องคำนึงถึงประเด็นสำคัญ 5 ประการคือ การสร้างและจัดเก็บองค์ความรู้ การเผยแพร่ความรู้และการ

แลกเปลี่ยนเรียนรู้ การนำองค์ความรู้ไปประยุกต์ใช้ บุคลากร / องค์กรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้ และการประเมินผลการจัดการความรู้

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาอาชีพในท้องถิ่น

1. ความหมายของการพัฒนาอาชีพและกลุ่มอาชีพ

การพัฒนาอาชีพ ครอบคลุมการดำเนินการที่มีสาระสำคัญ 4 ประการ คือ

การพัฒนาทักษะอาชีพ หมายถึง การฝึกทักษะอาชีพในลักษณะหลักสูตรระยะสั้นที่ตอบสนองความต้องการของประชาชนกลุ่มเป้าหมาย เพื่อให้ประชาชนมีความรู้และทักษะพื้นฐานในการประกอบอาชีพ

การฝึกอบรมเพื่อเข้าสู่อาชีพ หมายถึง การจัดฝึกอบรมให้ผู้อบรมที่มีทักษะอาชีพอยู่แล้ว และสนใจที่จะเข้าสู่อาชีพ ให้สามารถประกอบอาชีพและมีรายได้

การจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาอาชีพ หมายถึง การจัดฝึกอบรมให้กับผู้ประกอบอาชีพประเภทเดียวกัน ให้สามารถพัฒนาอาชีพให้ดีขึ้นทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ

การพัฒนาอาชีพด้วยเทคโนโลยี หมายถึง การฝึกอบรมการใช้เทคโนโลยีให้กับผู้เข้ารับการอบรมเพื่อให้สามารถนำความรู้และประสบการณ์ไปพัฒนาศักยภาพของตนเอง และการพัฒนาอาชีพ (หน่วยศึกษานิเทศก์ สำนักบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียน 2547: 15-16)

กลุ่มอาชีพ หมายถึง กลุ่มผู้มีอาชีพเดียวกันหรือผลิตภัณฑ์ที่เข้ากลุ่มกันได้ มารวมตัวกัน ร่วมกันเรียนรู้ การทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม ร่วมกันลงทุน แสวงหากำไร แบ่งปันผลประโยชน์ และพัฒนาขยายการดำเนินงานเข้าสู่ตลาดการแข่งขันในระดับที่สูงขึ้น เพื่อสร้างรายได้ และขยายธุรกิจของกลุ่มตนเองให้เข้มแข็งและยั่งยืน

2. การจัดตั้งกลุ่มอาชีพ

เป้าหมายสำคัญในการจัดตั้งกลุ่มอาชีพ คือการมีผลิตภัณฑ์ของตนเอง ร่วมกันพัฒนาผลิตภัณฑ์และการส่งเสริมการตลาด และสร้างความเข้มแข็งในการจัดการเชิงธุรกิจ

ในการจัดตั้งกลุ่มอาชีพ จำเป็นต้องใช้กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของกลุ่ม โดยดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้ (สำนักบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียน, 2548 : 12-14)

1. การศึกษาสำรวจเพื่อการพัฒนาอาชีพ เรียนรู้โลกแห่งการแข่งขันทางธุรกิจ คุณภาพมาตรฐานผลิตภัณฑ์ แหล่งทุนและการระดมทุน โดยพิจารณาจากปัจจัยที่เกี่ยวข้องได้แก่ การผลิต การตลาด การพัฒนาแนวใหม่ การบริหารจัดการ แหล่งเงินทุน

2. นำความรู้จากข้อ (1) มาจัดทำโครงการพัฒนาอาชีพ เพื่อเข้าสู่การแข่งขันทางธุรกิจ
 3. เรียนรู้และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ตามแผนงาน/โครงการ
 4. ส่งเสริมกลุ่มอาชีพเข้าสู่ตลาดในระดับที่สูงขึ้น อย่างมั่นคง ยั่งยืนและต่อเนื่อง
 ในการพัฒนาอาชีพในท้องถิ่นให้มั่นคงและยั่งยืน ให้สอดคล้องกับสภาวะการเปลี่ยนแปลง
 ของสังคมและเศรษฐกิจ จำเป็นต้องดำเนินการตามยุทธศาสตร์ ดังนี้

1. การใช้ชุมชนเป็นฐาน โดยใช้ข้อมูลสารสนเทศของชุมชนด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และอาชีพที่มีอยู่แล้วในชุมชน ตลอดจนความต้องการของกลุ่มอาชีพในชุมชน เป็น
 ฐานข้อมูลที่จะนำไปจัดการความรู้และจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่องานอาชีพ

2. การมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นการส่งเสริมให้คนในชุมชน หน่วยงานต่าง ๆ และ
 องค์กรท้องถิ่น มีบทบาทสำคัญในการร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติและร่วมรับ
 ผลประโยชน์ในการดำเนินธุรกิจของกลุ่มอาชีพต่าง ๆ

3. การใช้ต้นทุนทางสังคม โดยเน้นการใช้ต้นทุนทางสังคม จาก 6 แหล่ง คือ 1) ทุน
 ทรัพยากรธรรมชาติ 2) ทุนทรัพยากรบุคคล 3) ทุนภูมิปัญญาและแหล่งเรียนรู้ 4) ทุนทางวัฒนธรรม
 5) ทุนจากภาครัฐ เช่น กองทุนหมู่บ้าน SML 6) ทุนความรู้ที่ได้จากการจัดการความรู้และ
 แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน

4. การใช้หลักการบูรณาการ และการปฏิบัติจริงที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน โดย
 ร่วมกัน “คิด จำ ทำ แก้ปัญหา และ พัฒนา”

5. การใช้กระบวนการกลุ่มในการดำเนินงาน มีการจัดตั้งกลุ่ม มีสมาชิกกลุ่ม
 คณะกรรมการบริหารกลุ่ม มีการกำหนดบทบาทหน้าที่ มีการกำหนดเป้าหมายในการดำเนินงาน
 ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน (สุพจน์ แสงเงิน และคณะ, 2544) และมีการประเมินผลการ
 ปฏิบัติงานในรูปคณะกรรมการ / กลุ่มผู้ปฏิบัติงาน

สรุปได้ว่า การพัฒนาอาชีพ หมายถึงการพัฒนาความรู้และทักษะที่จำเป็นในการ
 ประกอบอาชีพของประชาชนกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งสามารถดำเนินการได้ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การ
 ฝึกอบรม การฝึกทักษะอาชีพ การฝึกอบรมการใช้เทคโนโลยี ในการพัฒนาอาชีพต้องเน้นชุมชน
 เป็นฐาน การมีส่วนร่วมของชุมชน การใช้ต้นทุนทางสังคม การใช้หลักการบูรณาการ และใช้
 กระบวนการกลุ่ม ส่วนกลุ่มอาชีพเป็นการรวมตัวกันของสมาชิกเพื่อการดำเนินการในการประกอบ
 อาชีพ มีการประสานความร่วมมือกัน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน พัฒนางานและการประกอบอาชีพ
 เพื่อมุ่งสู่เป้าหมายเดียวกัน คือ มีอาชีพที่มั่นคง มีรายได้ มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น และสร้างความเข้มแข็ง
 และความยั่งยืนของชุมชนท้องถิ่น

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการสร้างและพัฒนารูปแบบ

1. ความหมายของรูปแบบ

คาร์เตอร์ วี กู๊ด (Carter V. Good. 1973 : 370) ได้รวบรวมความหมายของรูปแบบ 4 ความหมายคือ

1. เป็นแบบอย่างของสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อเป็นแนวทางในการสร้างหรือทำซ้ำ
2. เป็นตัวอย่างเพื่อการเลียนแบบ เช่นการออกเสียงภาษาต่างประเทศของเจ้าของภาษา เพื่อให้ผู้เรียนได้เลียนแบบในการออกเสียง
3. เป็นแผนภูมิหรือรูปสามมิติ ซึ่งเป็นตัวแทนของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือหลักการ หรือแนวคิด

4. เป็นชุดของปัจจัย หรือตัวแปรที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน รวมตัวกันเป็นวัฏประกอบ และเป็นสัญลักษณ์ในระบบสังคม อาจเขียนเป็นสูตรคณิตศาสตร์และใช้การบรรยาย

สโตนเนอร์และแวนเกิล (Stoner and Wankel 1986 : 12) ได้ให้ความหมายของรูปแบบว่าเป็นการจำลองปรากฏการณ์และสภาพการณ์ เพื่อช่วยให้เรามีความเข้าใจความสัมพันธ์ที่สลับซับซ้อนของปรากฏการณ์และสภาพการณ์นั้น ๆ ได้ง่ายขึ้น

กล่าวโดยสรุป รูปแบบ หมายถึง แบบจำลองหรือการย่อส่วนของปรากฏการณ์และสภาพการณ์ เพื่อแสดงหรืออธิบายความสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่าง ๆ ของปรากฏการณ์และสภาพการณ์นั้นให้มีความเข้าใจได้ชัดเจนและเข้าใจได้ง่ายขึ้น รูปแบบสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการดำเนินการ การเลียนแบบการทำงานและการพัฒนางานให้มีประสิทธิภาพดียิ่งขึ้น

2. ประเภทของรูปแบบ

คีเวส (Keeves 1988 : 561-565) ได้แบ่งประเภทของรูปแบบทางสังคมศาสตร์ไว้ 4 ประเภท คือ

1. รูปแบบเชิงเทียบเคียง (Analogue Model) เป็นรูปแบบที่ใช้ในการอุปมาเทียบเคียงปรากฏการณ์ซึ่งเป็นรูปธรรม เพื่อสร้างความเข้าใจในปรากฏการณ์ที่เป็นนามธรรม

2. รูปแบบเชิงถ้อยคำ (Semantic Model) เป็นรูปแบบที่แสดงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบภายในของรูปแบบ ในรูปของข้อความที่เทียบเคียงเชิงแนวคิด และปรากฏการณ์ โดยใช้ข้อความในการอธิบาย ช่วยให้เกิดความกระจ่างและเข้าใจได้ง่ายขึ้น

3. รูปแบบเชิงคณิตศาสตร์ (Mathematical Model) เป็นรูปแบบที่ใช้สมการทางคณิตศาสตร์เป็นสื่อที่ใช้ในการอธิบายความสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่าง ๆ

4. รูปแบบเชิงสาเหตุ (Casual Model) เป็นรูปแบบที่พัฒนามาจากเทคนิค Path Analysis โดยการนำองค์ประกอบต่าง ๆ มาแสดงความสัมพันธ์เชิงเหตุและผล

สรุปได้ว่า รูปแบบมีหลายประเภท รูปแบบแต่ละประเภทมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกัน แต่มีสิ่งที่ยึดกันคือ รูปแบบมุ่งแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่าง ๆ เพื่อช่วยให้มีความกระจ่างและสามารถทำความเข้าใจความสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่าง ๆ ได้ง่ายขึ้น

3. องค์ประกอบของรูปแบบ

บราวน์และโมเบิร์ก (Brown and Moberg 1980 : 16-17) ได้สังเคราะห์รูปแบบจากแนวคิดเชิงระบบ (System Approach) กับหลักการบริหารงานตามสถานการณ์ (Contingency Approach) และสรุปองค์ประกอบของรูปแบบ 4 ประการ คือ

1. สภาพแวดล้อม (Environment)
2. เทคโนโลยี (Technology)
3. โครงสร้าง (Structure)
4. กระบวนการบริหารจัดการ (Management Process) และการตัดสินใจ (Decision Making)

สรุปได้ว่าองค์ประกอบของรูปแบบขึ้นอยู่กับลักษณะเฉพาะของปรากฏการณ์ที่ต้องการศึกษา ซึ่งจะเกี่ยวข้องกับแนวคิด ทฤษฎี และหลักการพื้นฐานในการกำหนดรูปแบบแต่ละรูปแบบ องค์ประกอบของรูปแบบจึงไม่มีข้อกำหนดที่ชัดเจนตายตัว

4. การพัฒนารูปแบบ

ขั้นตอนการวิจัยและพัฒนารูปแบบ มี 3 ขั้นตอนที่สำคัญ คือ

1. การศึกษาสภาพและปัญหาการดำเนินการ เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพปัจจุบันและปัญหา เพื่อใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการสร้างรูปแบบ

2. การสร้างรูปแบบ โดยการนำข้อมูลพื้นฐาน แนวคิดและทฤษฎีต่าง ๆ มาสังเคราะห์เป็นร่างรูปแบบ

3. การประเมินรูปแบบที่สร้างขึ้น โดยการนำรูปแบบที่สร้างขึ้นไปตรวจสอบและทดสอบเพื่อหาประสิทธิภาพของรูปแบบ ด้วยวิธีการต่าง ๆ ที่เหมาะสม ในการประเมินรูปแบบอาจประเมินโดยเน้นผลสัมฤทธิ์ตามเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของรูปแบบ และอาจประเมินโดยผู้ทรงคุณวุฒิ หรืออาจใช้แนวทางการผสมผสานทั้งสองวิธี โดยมีการประเมินอย่างเป็นระบบและคำนึงถึงคุณภาพ ประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการดำเนินงาน

สรุปได้ว่า การวิจัยและพัฒนา รูปแบบมี 3 ขั้นตอนที่สำคัญ คือ การศึกษาข้อมูลพื้นฐาน การสร้างรูปแบบ และการประเมินรูปแบบ โดยในการประเมินรูปแบบอาจประเมินโดยเน้น ผลสัมฤทธิ์ของรูปแบบและการประเมินโดยผู้ทรงคุณวุฒิ และมีการประเมินรูปแบบอย่างเป็นระบบ ตรวจสอบได้ในทุกขั้นตอน

แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญา (Wisdom) หมายถึง ฝนความรู้ความสามารถที่เกิดจากประสบการณ์ ทักษะ ความเชื่อและพฤติกรรมที่สั่งสมไว้อันเป็นผลที่เกิดจากการปรับตัวของมนุษย์ให้เข้ากับธรรมชาติได้อย่างสงบสุขและยั่งยืน (ทวิศักดิ์ ญาณประทีป 2532: 398)

ภูมิปัญญาเป็นองค์ความรู้เฉพาะทางเฉพาะด้านของแต่ละท้องถิ่นที่สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษสู่คนในรุ่นต่อ ๆ มาจนถึงปัจจุบัน โดยมีการสืบทอด อนุรักษ์ ทำนุบำรุง ประยุกต์ใช้ และพัฒนาสร้างสรรค์ให้เป็นองค์ความรู้ที่มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ซึ่งเกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ การดำเนินชีวิต และการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ในสังคม ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (วิรุฐ มาณะศิริานนท์ 2543: 4)

จากที่กล่าวมาแล้ว จะเห็นได้ว่า ภูมิปัญญาเป็นองค์ความรู้ ความเชี่ยวชาญเฉพาะทางที่ได้รับการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนรุ่นต่อ ๆ มา องค์ความรู้และความเชี่ยวชาญเหล่านี้จะมีการทำนุบำรุง รักษา รวมทั้งการพัฒนาให้สอดคล้องกับความเจริญก้าวหน้าและการเปลี่ยนแปลงของชุมชนท้องถิ่นและสังคม องค์ความรู้และความเชี่ยวชาญเฉพาะทางเหล่านี้ยังเกี่ยวข้องกับความเชื่อ ค่านิยม วิถีชีวิต ความเป็นอยู่และการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของประชาชนในชุมชน

ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึงแบบแผนความคิด ความรู้ความสามารถของคนในท้องถิ่นที่มีฐานรากจากคตินิยม คำสอนทางศาสนา ความเชื่อ จารีตประเพณีและการดำเนินชีวิต ซึ่งมีการสร้างสรรค์ ถ่ายทอดและยึดถือเป็นแนวปฏิบัติสืบทอดกันมาในท้องถิ่นหนึ่ง ๆ ทั้งนี้รวมถึงสิ่งที่สร้างสรรค์เป็นความคิดริเริ่มใหม่ของประชาชนในท้องถิ่นที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นสิ่งที่ดี มีคุณประโยชน์ มีคุณค่า สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการดำรงชีวิต การแก้ปัญหาและการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในชุมชนได้อย่างสอดคล้องสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและการเปลี่ยนแปลงของชุมชนท้องถิ่น (บึงอร พงษ์ประยูร 2544 : 30, เมตตา นกเกตุ 2546 : 25 และ เสรี พงศ์พิศ 2546 : 50)

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดจากประสบการณ์ของคนในท้องถิ่นที่สร้างสมจากการทำงาน การประกอบอาชีพ และการเรียนรู้จากธรรมชาติและสภาพแวดล้อม แล้วนำเอาความรู้ดังกล่าวมาพัฒนาปรับปรุงและประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ต่าง ๆ โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาใช้

ในการแก้ปัญหาการทำงานและการดำเนินชีวิต เกิดเป็นองค์ความรู้ที่ถ่ายทอดกันมาด้วยกระบวนการเรียนรู้ในลักษณะที่ไม่เป็นทางการ ผ่านกระบวนการศึกษา สังเกต คิดวิเคราะห์จนเกิดปัญญา และตกผลึกเป็นองค์ความรู้ใหม่สืบทอดพัฒนาต่อไปอย่างไม่มีสิ้นสุด (ชนู บุญญานุวัตร และคณะ ม.ป.ป.)

สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวข้องกับแบบแผนความคิด ความเชื่อ จารีตประเพณีและความรู้ความสามารถของคนในชุมชนท้องถิ่นที่มีการสร้างสมจากการดำเนินชีวิต การทำงาน โดยมีการสืบทอดต่อ ๆ กันมาของคนในชุมชนท้องถิ่น มีการสร้าง ปรับแต่ง พัฒนา เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาและพัฒนาการทำงาน การประกอบอาชีพ และการดำเนินชีวิต การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ภูมิปัญญาท้องถิ่นนับได้ว่ามีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน และการอยู่รอดของชุมชนท้องถิ่นในสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของสังคม เศรษฐกิจ การเมือง รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงของโลกที่ไร้พรมแดน

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวข้องกับโดยตรงกับวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของคนในชุมชน ภูมิปัญญาเกี่ยวข้องกับหลายเรื่องและหลายเหตุปัจจัย สำหรับภูมิปัญญาที่มีผลกระทบและเกี่ยวข้องกับโดยตรงกับการประกอบอาชีพของคนในชุมชน สามารถแบ่งเป็นประเภทต่าง ๆ ได้ดังนี้ (บรรชกรกล้าหาญ 2522)

1. ภูมิปัญญาด้านการเลือกสรรปัจจัยการผลิต สถานที่ทำเลที่ตั้ง วัสดุอุปกรณ์และเครื่องมือที่จำเป็นต้องใช้
2. ภูมิปัญญาด้านการผลิตและการจัดการผลผลิต ครอบคลุมเรื่องกระบวนการ ขั้นตอนในการผลิต การออกแบบผลิตภัณฑ์ การบริหารจัดการ การใช้ทรัพยากรในท้องถิ่น การบริหารทรัพยากรบุคคล การตรวจสอบและการจัดการผลผลิต
3. ภูมิปัญญาด้านระบบสังคมและความเชื่อ ประกอบด้วย ระบบเครือญาติ ระบบเครือข่ายและพันธมิตร การพึ่งพาอาศัยกัน การแลกเปลี่ยนและแบ่งปันความรู้ การรวมกลุ่ม การมอบหมายหน้าที่และการมีส่วนร่วม การแบ่งปันสิทธิประโยชน์ ความเชื่อต่อพิธีกรรม ความศรัทธา อำนาจตามธรรมชาติและเหนือธรรมชาติ
4. ภูมิปัญญาด้านการป้องกันทรัพย์สินเนื่องจากภัยธรรมชาติ ประกอบด้วย การสังเกตและตอบสนองต่อปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ การพิทักษ์ปกป้องดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนท้องถิ่น การรักษาคุณภาพของมนุษย์และสิ่งแวดล้อมในชุมชนท้องถิ่น

สรุปได้ว่าการประกอบอาชีพของคนในชุมชนท้องถิ่นที่อาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สร้างสม และถ่ายทอดกันมาจากบรรพบุรุษนั้น นอกจากจะเกี่ยวข้องโดยตรงกับเลือกสรรปัจจัยที่จำเป็นต้องใช้ในการผลิตสินค้าและบริการ การดำเนินการผลิตและการจัดการผลผลิตอย่างมีประสิทธิภาพ และเกิดประสิทธิผลแล้ว คนในชุมชนจะต้องคำนึงถึงระบบสังคมและความเชื่อของคนในชุมชน รวมทั้งต้องตระหนักในความสำคัญของการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นให้คุ้มค่าและเกิดประโยชน์สูงสุด ช่วยกันรักษาทรัพยากรธรรมชาติ และรักษาความสมดุลระหว่างคนในชุมชนและสภาพแวดล้อมของชุมชนท้องถิ่นด้วย

ข้อมูลพื้นฐานด้านการประกอบอาชีพของประชาชนในอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี

อำเภอบางใหญ่ เป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดนนทบุรี มีประชากรค่อนข้างมาก มีความเจริญอย่างรวดเร็วจากการก่อสร้างถนนกาญจนาภิเษกและถนนรัตนาธิเบศร์ มีบริการที่ทันสมัย เช่น โรงพยาบาล ห้างสรรพสินค้า ตลาดกลางของจังหวัด หน่วยงานราชการ หมู่บ้านจัดสรรที่เกิดใหม่ โดยเฉพาะบริเวณบางใหญ่ซิตี้ ดังนั้นพื้นที่ทางการเกษตรอาจไม่พบเห็นในเขตเมือง เนื่องจากมีการปรับเปลี่ยนเป็นโครงการบ้านจัดสรรมากมาย อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี ได้ชื่อว่าเป็นแหล่งรวมพันธุ์ไม้ต้นไม้มประดับที่งดงามที่สุดแห่งหนึ่ง มีถนนสายดอกไม้และสวนกล้วยไม้ สร้างความสุขความเพลิดเพลินได้อย่างน่าอัศจรรย์ นอกจากนี้ที่อำเภอบางใหญ่ยังมีวัดสำคัญ ๆ ที่น่าสนใจมากมาย ทั้งวัดเก่าแก่ที่มีสถาปัตยกรรมอันวิจิตรสมบูรณ์และวัดแห่งการบำเพ็ญประโยชน์เพื่อสาธารณะ (จังหวัดนนทบุรี. 2553)

กลุ่มอาชีพของประชาชน ในอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี

จากข้อมูลของสำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย ประชาชนในตำบลต่าง ๆ รวม 6 ตำบล ในอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี มีการรวมกลุ่มกันประกอบอาชีพในท้องถิ่น รวมทั้งหมด 19 กลุ่มอาชีพ จำแนกตามตำบลต่าง ๆ ได้ดังนี้ (สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน. 2550)

1. ตำบลบางม่วง ประกอบด้วย

- 1.1 กลุ่มรูปดอกไม้ ผลผลิตของกลุ่มคือ ผลิตภัณฑ์ผงรูป
- 1.2 กลุ่มแสงประทีป ผลผลิตของกลุ่มคือ หัตถกรรมจากกระดาษผักตบชวา
- 1.3 กลุ่มอาชีพไม้ดอกไม้ประดับ ผลผลิตของกลุ่มคือ ไม้ดอกไม้ประดับ

2. ตำบลบางแม่นาง ประกอบด้วย

- 2.1 กลุ่มผลิตน้ำดื่ม ผลผลิตของกลุ่มคือ น้ำดื่มบรรจุขวด

2.2 กลุ่มศิลปะสลักชื่อบนเมล็ดข้าวสารในหลอดแก้ว ผลผลิตของกลุ่มคือผลิตภัณฑ์ศิลปะสลักชื่อบนเมล็ดข้าวสารในหลอดแก้ว

3. ตำบลบางเลน ประกอบด้วย

3.1 กลุ่มเครื่องประดับตกแต่งจากหินสี ผลผลิตของกลุ่มคือ เครื่องประดับตกแต่งจากหินสี

3.2 กลุ่มหัตถกรรมจิวจากไม้ ผลผลิตของกลุ่มคือ ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจิวจากไม้

3.3 กลุ่มสตรีตำบลบางเลน ผลผลิตของกลุ่มคือ ก๊วยฮอบแผ่น

3.4 กลุ่มอาชีพสตรีตำบลบางเลน ผลผลิตของกลุ่มคือ ดอกไม้ประดิษฐ์จากเกสรดอกไม้

3.5 กลุ่มอาชีพสตรีใส่อ้วนหน้ากะลาสวนนันทน์และแคบหมู

3.6 กลุ่มมูลนิธิสวนแก้ว (ศูนย์ศึกษาสมุนไพร) ผลผลิตของกลุ่มคือ สมุนไพร

4. ตำบลเสาชิงหิน ประกอบด้วย

4.1 กลุ่มแปรรูปอาหาร ผลผลิตของกลุ่มคือ ผลไม้แปรรูป

4.2 กลุ่มงานประดิษฐ์จากผ้าใยบัว ผลผลิตของกลุ่มคือ ดอกไม้ประดิษฐ์จากผ้าใยบัว

4.3 กลุ่มชมรมชวนชมแห่งประเทศไทย ผลผลิตของกลุ่มคือ ไม้ดอกชวนชม

4.4 กลุ่มดอกไม้ประดิษฐ์จากผ้าเคลือบกาวเคมี ผลผลิตของกลุ่มคือ ดอกไม้ประดิษฐ์จากผ้าเคลือบกาวเคมี

4.5 กลุ่มสุขภาพวิถีไทย ผลผลิตของกลุ่มคือ ขมิ้นขัดผิว

5. ตำบลบางใหญ่ ประกอบด้วย

5.1 กลุ่มหัตถกรรมจิว ไม้ ผลผลิตของกลุ่มคือ ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจิว ไม้

5.2 กลุ่มอาชีพสตรีศิลปประดิษฐ์ ผลผลิตของกลุ่มคือ ดอกไม้ประดิษฐ์

6. ตำบลบ้านใหม่ ประกอบด้วย

6.1 กลุ่มสตรีแปรรูปอาหาร ผลผลิตของกลุ่มคือ น้ำพริกต่าง ๆ ไข่เค็ม กุ้งกึ่ง

กลุ่มอาชีพต่าง ๆ รวม 19 กลุ่มอาชีพดังกล่าวนี้ สามารถจัดรวมเป็นการประกอบอาชีพในชุมชน ประเภทใหญ่ ๆ ได้ 5 ประเภท คือ

1. กลุ่มอาชีพศิลปหัตถกรรม
2. กลุ่มอาชีพอาหารแปรรูป
3. กลุ่มอาชีพเครื่องประดับ
4. กลุ่มอาชีพไม้ดอกไม้ประดับ
5. กลุ่มอาชีพยาและเวชภัณฑ์

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

กานต์สุตา มาณะศิริรานนท์ (2546) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการนำเสนอระบบการจัดการความรู้สำหรับองค์กรเอกชน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสภาพปัญหา และความต้องการขององค์กรเอกชนเกี่ยวกับการจัดการความรู้ในองค์กรเอกชน 2) เพื่อศึกษาความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับการกำหนดสิ่งที่ต้องเรียนรู้ การแสวงหาความรู้ การสร้างความรู้ การเก็บและการสืบค้นความรู้ การถ่ายโอนและการนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในองค์กรเอกชน และ 3) เพื่อนำเสนอระบบการจัดการความรู้สำหรับองค์กรเอกชน ผลการวิจัย พบว่า ระบบการจัดการความรู้ภาคเอกชน ประกอบด้วย 8 องค์ประกอบ คือ ผู้นำ/ผู้บริหารองค์กร วัฒนธรรมการจัดการความรู้ พันธกิจการจัดการความรู้ นโยบายการจัดการความรู้ เป้าหมายการจัดการความรู้ เทคโนโลยี บุคลากรที่ใช้ความรู้และทีมผู้ชำนาญการ ส่วนระบบการจัดการความรู้สำหรับองค์กรเอกชนประกอบด้วย 5 ขั้นตอน คือ 1) การกำหนดสิ่งที่ต้องเรียนรู้ 2) การแสวงหาความรู้ 3) การสร้างความรู้ 4) การจัดการและสืบค้นความรู้ 5) การถ่ายโอนและการนำความรู้ไปใช้

อารยะ ภูสาหัส (2547) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการพัฒนาและสร้างเสริมกลไกการจัดการความรู้สู่ชุมชนบริเวณลุ่มน้ำลาว-ปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะเวลา 1 ผลการวิจัยพบว่า ปางมะผ้าประกอบขึ้นมาจากความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ และวัฒนธรรม ในอดีตแต่ละชุมชนได้สั่งสมภูมิปัญญาเพื่อใช้ในการดำเนินชีวิตท่ามกลางป่าเขา บนความคิด ความเชื่อตามวัฒนธรรมของตนเอง ความรู้และอำนาจการจัดการต่อปัญหาต่าง ๆ ขึ้นอยู่กับชุมชนและระหว่างชุมชน ต่อเมื่อชุมชนเข้าสู่กระบวนการพัฒนาตามกระแสหลัก ตลอดจนนโยบายและกฎหมายของรัฐ ทำให้ชุมชนได้รับผลกระทบทั้งทางบวกและลบ ผลกระทบที่ปรากฏและสะท้อนจากเสียงของชุมชนที่สำคัญคือ ความรู้และอำนาจการจัดการบางประการของชุมชน ถูกปิดบังและกดทับ ซึ่งนำไปสู่ปัญหาที่สำคัญของชุมชนและพื้นที่ปางมะผ้าได้แก่ ปัญหาการจัดการทรัพยากรบนข้อจำกัดด้านพื้นที่และกฎหมาย และปัญหาความอ่อนล้าทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของชุมชนท้องถิ่นอันเป็นผลจากการพัฒนาตามกระแสหลัก ซึ่งเชื่อมโยงไปสู่ปัญหาอื่น ๆ

ความพยายามที่จะแก้ไขปัญหของชุมชนและพื้นที่ปางมะผ้า แนวทางหนึ่งที่น่าจะส่งผลดีต่อชุมชนและพื้นที่ คือ การดึงชุมชนและพื้นที่ที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมในการทบทวนสถานการณ์ปัญหาต่าง ๆ ของชุมชนและพื้นที่ ค้นหาข้อดีข้อด้อย โอกาสและข้อจำกัดของตนเอง เพื่อนำไปสู่การหาทางออกที่จะแก้ไขปัญหาดังกล่าว ร่วมกัน โดยการพยายามค้นหาข้อดี ความรู้ ภูมิปัญญาของชุมชนมาปรับใช้หรือผสมผสานกับความรู้และแนวทางการจัดการใหม่ ๆ จากบทเรียนประสบการณ์จากภายนอก ซึ่งถือได้ว่าเป็นกระบวนการที่พยายามจะคืนความรู้และอำนาจการตัดสินใจและการจัดการ

ให้แก่ชุมชน ให้ชุมชนสามารถจัดการปัญหาต่าง ๆ บนพื้นฐานข้อมูลความรู้เดิมและความรู้ใหม่จากภายนอกเพื่อตนเองได้มากขึ้น

นอกจากนี้ยังพบว่า แต่ละชุมชนมีผู้รู้ และความรู้ภูมิปัญญาที่ใช้ในการดำรงชีวิตและใช้ในการจัดการปัญหาต่าง ๆ ทั้งในชุมชนและระหว่างชุมชน บางอย่างเป็นความรู้ดั้งเดิม บางอย่างเป็นความรู้ที่มีการปรับหรือผสมผสานประยุกต์เข้ากับความรู้ใหม่ตามสถานการณ์และปัญหาที่เปลี่ยนแปลงไป และด้วยกระบวนการวิจัยแบบชุมชนมีส่วนร่วมได้ทำให้ชุมชนมีความตระหนักและเห็นความสำคัญของข้อมูลความรู้ที่ตนมีอยู่มากขึ้น ชาวบ้านกระตือรือร้นที่จะเข้าร่วมเวทีชุมชนและกิจกรรมพัฒนาซึ่งเป็น “พื้นที่” ที่ชาวบ้านสามารถแสดงความคิดเห็นได้อย่างเปิดเผยและกว้างขวาง ชุมชนต้องการนำข้อมูล ความรู้ “สิ่งดี ๆ” ที่แต่ละชุมชนมีอยู่ออกมาเผยแพร่สู่สาธารณะและถ่ายทอดสู่เยาวชน และนำความรู้ข้อมูลไปใช้ในการแก้ปัญหาของชุมชนและการพัฒนาที่ยั่งยืน

สุริย์ สุทธิสารากร (ม.ป.ป.) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอผ้ามุกบ้านดัว ต.บ้านดัว อ.หล่มสัก จ.เพชรบูรณ์ เพื่อศึกษาบริบทการทอผ้ามุก ทั้งในอดีตและปัจจุบัน กระบวนการถ่ายทอดความรู้ ภูมิปัญญาการทอผ้ามุก ตลอดจนแนวทางการจัดการความรู้ ภูมิปัญญาการทอผ้ามุกบ้านดัว เพื่อยกระดับภูมิปัญญาท้องถิ่น ผลการวิจัยพบว่า บริบทการทอผ้ามุก ตำบลบ้านดัว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ได้มีการทอผ้า พื้นบ้านมาก่อนในลักษณะของการทอผ้าเพื่อไว้ใช้เอง ผ้าที่ทอเป็นฝ้ายผลิตภัณฑ์ผ้าทอคูเป็นงานเรียบง่าย ๆ ออกแบบลวดลายง่าย ๆ ผ้าทอที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวเพชรบูรณ์ ที่มีอายุร้อยปี คือ ผ้ามุก ซึ่งถือกำเนิดจากบ้านดัวนี้เอง ผ้ามุกเป็นผ้าที่ทอกันมายาวนาน การทอผ้ามุกของชาวบ้าน จะทอในช่วงว่างจากอาชีพหลัก ทำกันในช่วงที่ว่างเว้นจากการทำไร่นา ดังนั้นการทอผ้าแบบพื้นบ้านจึงเป็น ไปในแบบที่ไม่ตื่นตัวเท่าที่ควร กระบวนการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอผ้ามุกบ้านดัวเป็นการทอผ้าที่ทำกันด้วยภูมิปัญญาของชาวบ้าน ผ้ามุกมีมาตั้งแต่ ปู่ย่า ตายาย ทำกันอยู่เกือบทุกครอบครัว วิธีการทอผ้ามุกมี 2 รูปแบบหลัก คือ ผ้ามุกเครือเดียว และผ้ามุกสองเครือ ปัจจุบันการทอผ้ามุกกำลังพัฒนาหลายผ้ามุกเพิ่มขึ้น คือ ลายจิตหวาย ได้รับการสนับสนุนการผลิตจากหน่วยงานราชการต่าง ๆ มาถ่ายทอดความรู้ และเทคนิควิธีการทอผ้ามุกที่ทันสมัยให้กับสมาชิกกลุ่มสตรีสหกรณ์ทอผ้ามุกบ้านดัว การถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น การทอผ้ามุกบ้านดัว เป็นไปในรูปแบบจากรุ่นสู่รุ่น โดยกระบวนการถ่ายทอดนั้น ผู้ถ่ายทอดคือ ปู่ย่า ตายาย และมารดา ผู้รับการถ่ายทอด คือ ลูกหลาน หรือผู้สนใจการทอผ้ามุก วิธีการถ่ายทอดโดยการบอกเล่าพูดคุย การจัดการความรู้ภูมิปัญญาเพื่อยกระดับภูมิปัญญาท้องถิ่น มีแนวทางการจัดการความรู้เพื่อยกระดับภูมิปัญญา ด้านผลิตภัณฑ์ มีกระบวนการผลิต โดยสมาชิกภายในกลุ่มช่วยกัน ผลิตแหล่งวัตถุดิบ ที่ใช้ในการทอ กลุ่มมีความสามารถในการผลิตสินค้าได้เพียงพอกับความต้องการทางกลุ่ม ได้มีการบรรจุภัณฑ์แบบง่าย ๆ

ซึ่งพัฒนาจากแนวคิดของกลุ่มเอง ลักษณะของผลิตภัณฑ์เป็นผลิตภัณฑ์ที่เกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่น เดิม ด้านการตลาดแหล่งจำหน่ายสินค้า ภายในจังหวัด ได้แก่ หน่วยงานราชการต่าง ๆ ลักษณะตลาด ยังไม่มีตลาดรองรับ การจำหน่ายผลิตภัณฑ์ สามารถขายได้อย่างต่อเนื่อง สม่ำเสมอ โดยการจำหน่ายเอง รวมทั้งผ่านทางสื่อต่าง ๆ เช่น รายการวิทยุชุมชน และงานประเพณีสำคัญของจังหวัดเพชรบูรณ์ เป็นต้น (โครงการเครือข่ายห้องสมุดในประเทศไทย. 2553)

ฉวีวรรณ ปานชี และคณะ (2549) ได้ดำเนินโครงการวิจัยและพัฒนาห้องสมุดมีชีวิต : การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อพัฒนาอาชีพทำขนมโบราณชุมชนกุฎีจีน แขวงวัดกัลยาณ์ เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) จากการศึกษาปัญหาอาชีพของชุมชน กุฎีจีน พบว่ามีปัญหาในการสืบทอดการทำขนมโบราณ 3 ชนิด ได้แก่ ขนมฝรั่งกุฎีจีน ขนมกุสุรัง และขนมกวยตัส คณะผู้วิจัยจึงได้จัดการความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อพัฒนาอาชีพทำขนมโบราณ ชุมชนกุฎีจีน แขวงวัดกัลยาณ์ เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร โดยได้ศึกษาประวัติความเป็นมาของชุมชนกุฎีจีน พบว่า เป็นชุมชนแห่งประวัติศาสตร์ระหว่างไทยและโปรตุเกส ขนมโบราณได้รับการถ่ายทอดจากชาวโปรตุเกส และถ่ายทอด ต่อ ๆ กันมาในครอบครัวจนกลายเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ปัจจุบันนี้ขนมฝรั่งกุฎีจีน มีผู้ผลิตอยู่เพียง 3 บ้าน ขนมกุสุรังและขนม กวยตัส มีผู้ผลิตเพียง 2 บ้านเท่านั้น ได้มีการพัฒนาการผลิตขนมฝรั่ง กุฎีจีน ในด้านเครื่องมือโดยใช้มอเตอร์แทนการใช้มือผสมแป้ง ไข่ และน้ำตาล ซึ่งเป็นส่วนผสมหลัก และมีการพัฒนาเตอบให้ทันสมัยและมีประสิทธิภาพมากขึ้น แต่ยังไม่มีการพัฒนาสูตรขนมฝรั่งกุฎีจีน มีเพียงแตงหน้าขนมด้วยผลไม้แห้งชนิดต่าง ๆ สำหรับขนมกุสุรังและขนมกวยตัส ไม่มีการพัฒนาสูตรและวิธีการผลิตยังคงเป็นแบบดั้งเดิม การจัดการความรู้ใช้วิธีการเชิญวิทยากร ซึ่งเป็นผู้ผลิตขนม สอนให้นักศึกษาโปรแกรม วิชาคหกรรมศาสตร์ทั่วไป โดยขนมฝรั่งกุฎีจีน นักศึกษาฝึกปฏิบัติที่บ้านผู้ผลิตขนม ส่วนขนมกุสุรังและขนมกวยตัส วิทยากรมาสอนให้นักศึกษาที่มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี นักศึกษาสามารถทำขนมได้ทั้ง 3 ชนิด และนักศึกษาได้พัฒนาสูตรขนมกุสุรังและขนมกวยตัส ให้เป็นสูตรมาตรฐาน ส่วนขนมฝรั่งกุฎีจีนมีสูตรที่เหมาะสมคืออยู่แล้ว นักศึกษาได้พัฒนาขนมกุสุรังและกวยตัสต่อ โดยการผสมน้ำแครอทในการทำขนมกุสุรังและเปลี่ยนแปลงหน้าของขนมกวยตัส โดยเปลี่ยนจากหน้าสับปะรดกวน เป็นหน้าเค็มคล้ายไส้ไก่ของกะหรี่ปั๊บ เป็นการเพิ่มมูลค่าในการผลิตขนม นอกจากนั้นยังได้ออกแบบกล่องใส่ขนมทั้งขนมฝรั่งกุฎีจีน 4 แบบ ขนมกุสุรังและขนมกวยตัส อย่างละ 2 แบบ และมหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรีช่วยขยายตลาดในการจำหน่าย โดยการพัฒนารจกัณฑ์ และนำขนมบรรจุกล่องเพื่อจำหน่ายในเทศกาลต่าง ๆ และในการจัดกิจกรรมของมหาวิทยาลัย นอกจากนี้ ยังได้จัดทำจุลสารและ VCD เรื่องการทำขนมโบราณชุมชนกุฎีจีน และทำการเผยแพร่ทางเว็บไซต์ในโอกาสต่อไป เพื่อให้ผู้สนใจได้ศึกษา ผลที่

ได้จากการทำวิจัย คือ การนำเอาความรู้จากผู้ผลิต ซึ่งเป็นความรู้ในตัวคน (Tacit Knowledge) และ นำมาจัดการความรู้ให้เป็นความรู้ที่ชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) เป็นการเพิ่มองค์ความรู้ให้แก่ แหล่งคั้นคว่ำ ซึ่งนำไปสู่ความเป็นห้องสมุดมีชีวิตที่มีคุณค่า

ศักดิ์ชาย พวงจันทร์ (2549) ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นไม้ แคะสลักบ้านหลุก โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นไม้ แคะสลักบ้านหลุกในด้านต่าง ๆ ได้แก่ ภูมิปัญญาชุมชน การผลิต วัสดุคิบ เศษวัสดุ การตลาด และการ ถ่ายทอดความรู้ด้านการแกะสลักไม้ โดยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพซึ่งเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ การ สังเกต การสนทนากลุ่ม และข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาพบว่า การแกะสลักไม้บ้านหลุกมีอยู่ในกลุ่มหมู่บ้านในตำบลนาคร้ว ได้แก่ บ้านหลุก บ้านหลุกแพะ บ้านหนามปู้ยา บ้านหลุกใต้ และบ้านน้ำไทรงาม ชาวบ้านประมาณร้อยละแปดสิบหรือหกหรือหลังคาเรือนประกอบอาชีพไม้ แคะสลักควบคู่กับการเกษตร งานไม้แกะสลักของบ้านหลุกอาจแบ่งได้เป็นห้ารูปแบบได้แก่ ภาพ นูนสูง ภาพลอยตัว งานแกะแล้วประกอบ งานกลึง และงานฉลุ โดยรูปแบบเหล่านี้อาจเป็นรูปแบบที่ สืบทอดกันมา อาจเกิดจากความคิดสร้างสรรค์ประกอบกับสิ่งที่ช่างได้เคยพบมาจากที่ต่าง ๆ หรือ ได้รับการถ่ายทอดจากผู้อื่น รวมทั้งที่เป็นรูปแบบที่ถูกกำหนดมาจากลูกค้าซึ่งส่วนใหญ่คือร้านค้าใน บ้านถวาย ชาวบ้านอาจทำงานแกะสลักภายในครัวเรือน หรืออาจรับจ้างแหล่งผลิตที่เรียกว่า "ปาง" โดยได้รับค่าจ้างต่อชิ้น โดยมีเครื่องมือหลักคือส่วประมาณ 20 อันกับหมอนไม้ซึ่งสั่งทำจากช่างดี เหล็กในพื้นที่ใกล้เคียง วัสดุคิบสำคัญคือไม้ฉำฉำซึ่งชื่อมาจากพื้นที่ใกล้เคียงและต่างอำเภอหรือจาก จังหวัดแพร่ สุโขทัย โดยจะมีนายหน้าเป็นผู้ติดต่อให้ ชาวบ้านทั่วไปมักจะปลูกไม้ฉำฉำเพื่อเลี้ยงครั้ง และตัดต้นขาย เมื่อครบอายุการเลี้ยงครั้ง วิธีการแกะสลักเริ่มตั้งแต่การขึ้นรูปหยาบด้วยเลื่อยยนต์ การแกะขึ้นรูปและการเก็บรายละเอียด รวมทั้งงานสี โดยเฉพาะไม้ฉำฉำที่ตกอยู่ตามพื้นมักถูกขายเป็น รถเพื่อเป็นเชื้อเพลิงของโรงงานปูนซีเมนต์ ตลาดหลักอยู่ที่บ้านถวาย โดยจะขายเป็นชิ้นงานไม้ทาสี หรือชิ้นงานสำเร็จที่ชาวบ้านใกล้เคียงนำไปเร่ขายตามแหล่งท่องเที่ยว บางแห่งอาจมีหน้าร้านของ ตนเองในหมู่บ้าน แต่ยังไม่มีการพัฒนาตราสินค้า และการส่งเสริมการขายที่เป็นรูปแบบชัดเจน มี เพียงหน่วยงานรัฐที่เข้ามาช่วยประชาสัมพันธ์ในรูปแบบของป้ายทางเข้า แผ่นพับ และการออกงานแสดง สินค้าตามโอกาส การถ่ายทอดความรู้งานแกะสลักมักเป็นการสอนจากการลงมือทำงานจริงในปาง แกะสลัก โดยจะใช้เวลาประมาณ 20 วัน จึงจะสามารถทำเองได้ นอกจากนั้นยังมีการสอนเนื้อหาที่ เกี่ยวกับการแกะสลักในโรงเรียนประถมของหมู่บ้านให้แก่เด็กชั้น ป. 6 โดยเป็นความรู้เกี่ยวกับ ชุมชนและทักษะพื้นฐานในการแกะสลัก

ธนู บุญญานันท์ และคณะ (ม.ป.ป.) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น โรตีสายไหม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยมีวัตถุประสงค์ 3 ประการคือ 1) เพื่อศึกษาการสืบทอด

ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการผลิตโรตีสายไหม 2) เพื่อรวบรวมความรู้การผลิตโรตีสายไหม และ 3) เพื่อศึกษาปัญหาและแนวทางการพัฒนาอาชีพโรตีสายไหม ในพื้นที่ชุมชนป่าตองและชุมชนประตู่ชัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยศึกษาข้อมูลจากเอกสาร การสำรวจชุมชน การสัมภาษณ์บุคคล และการสนทนากลุ่ม เพื่อนำไปสู่การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์เชิงปริมาณและคุณภาพ ผลการวิจัยพบว่าการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นการผลิตโรตีสายไหมเป็นรูปแบบการเรียนรู้อย่างไม่เป็นทางการถ่ายทอดกันในครอบครัวและเครือข่ายด้วยการเป็นลูกมือช่วยงานจนสามารถทำได้ และถ่ายทอดออกจากหมู่เครือข่ายโดยลูกจ้างที่มาช่วยงาน ในปัจจุบันมีการจัดสอนโดยตรงจากผู้ประกอบการ และการจัดอบรมระยะสั้นโดยหน่วยงานภาครัฐและกลุ่มส่งเสริมอาชีพ ด้านความรู้ในการผลิตโรตีสายไหมพบว่ามี 5 ขั้นตอนคือ “การห่มาแป้ง” “การแด้มแป้ง” “การทำหัวเชื้อ” “การเติมน้ำตาล” และ “การดึงเส้นสายไหม” ปัจจัยสำคัญที่ทำให้โรตีสายไหมต่างกันอยู่ที่คุณภาพของวัตถุดิบ ส่วนประสมในการปรุงแต่งรส วิธีการทำแป้งให้นุ่มหอมและไหม่สดอยู่เสมอ การใส่หัวเชื้อเพื่อให้เส้นสายไหมมีรสหวานมันและดึงออกเป็นเส้นสายไหมได้ง่าย ส่วนปัญหาการพัฒนาอาชีพพบว่า การผลิตต้องใช้แรงงานคนที่แข็งแรงในการดึงเส้นสายไหม แหล่งผลิตไม่ถูกสุขลักษณะ ผู้ประกอบการบางรายใส่สารกันบูด ผลิตภัณฑ์โรตีสายไหมเก็บไว้ได้ไม่นาน การพัฒนาบรรจุภัณฑ์เป็นการเพิ่มต้นทุนการผลิต การจรรยาเป็นอุปสรรคต่อการจำหน่าย ผู้ประกอบการไม่มีความรู้ในการขอรับรองมาตรฐานผลิตภัณฑ์ และแข่งขันกันกดราคาสินค้าทำให้ค่าตอบแทนต่ำ ส่วนแนวทางพัฒนาอาชีพ ผู้ประกอบการโรตีสายไหมมีความเห็นร่วมกันว่าควรพัฒนาในเรื่อง การสร้างเครื่องมือดึงเส้นสายไหมแทนการใช้แรงงานคน การแปรรูปผลิตภัณฑ์ให้สามารถเก็บไว้ได้ยาวนาน การออกแบบบรรจุภัณฑ์เพื่อความสะดวกในการบริโภคและเป็นเอกลักษณ์ การสร้างความตระหนักในด้านคุณภาพ การยกระดับคุณภาพผลิตภัณฑ์ให้ได้มาตรฐาน การปรับปรุงระบบจราจรในชุมชน และการสนับสนุนจากภาครัฐทั้งด้านสิ่งแวดล้อมและการส่งเสริมให้เป็นผลิตภัณฑ์ที่ได้รับรองมาตรฐาน (การศึกษา การเรียนการสอน. 2553)

สายันต์ ไพรัชญาจิตร และคณะ (2549) ศึกษาเรื่องกระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ของชุมชน ด้านศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น มีวัตถุประสงค์การวิจัย เพื่อวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ การจัดการความรู้และการจัดการตนเองของชุมชน เพื่อวิเคราะห์และสังเคราะห์เงื่อนไข ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ที่นำไปสู่การจัดการตนเองของชุมชน และเพื่อประมวลข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการจัดการเรียนรู้และการปฏิบัติการร่วมกับชุมชน รวมทั้งการสร้างตัวชี้วัดสุขภาวะชุมชน ผลการวิจัย พบว่า แนวทางและวิธีการที่เหมาะสมในการจัดการกระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นสำหรับกลุ่มเป้าหมายที่เป็น

เด็กและกลุ่มเป้าหมายอื่น ๆ คือการจัดการเรียนรู้และจัดการความรู้ที่ให้ความสำคัญกับการปฏิบัติจริงและสอดคล้องกับวิถีการเรียนรู้เชิงสังคมของชุมชน โดยมีผู้รู้ ผู้ชำนาญการ ผู้มีประสบการณ์ทั้งที่เป็นคนในชุมชนและจากภายนอกชุมชนทำงานร่วมกัน

สุจินต์ สิมารักษ์ (2546) ศึกษาเรื่องโครงการวิจัยพัฒนากลไกการจัดการความรู้เพื่อพัฒนาท้องถิ่นระดับตำบลอำเภอ มีวัตถุประสงค์การวิจัยเพื่อ 1) ค้นหาพลังท้องถิ่นและนำมาใช้เป็นกลไกในการจัดการความรู้ของท้องถิ่น 2) ศึกษาการฟื้นฟูและการใช้พลังท้องถิ่นในการเรียนรู้ตามวิถีธรรมชาติของชุมชน 3) สังเคราะห์บทเรียนองค์ความรู้ที่ได้จากงานวิจัย และ 4) ศึกษาแนวทางการสร้างความร่วมมือของหน่วยงานที่เข้ามาสนับสนุนการพัฒนาพื้นที่ ผลการวิจัย พบว่า “พลังท้องถิ่น” ส่วนหนึ่งยังคงเป็นศักยภาพในท้องถิ่น และอีกส่วนหนึ่งเป็นพลังที่เคลื่อนไหวอยู่อย่างต่อเนื่อง เป็นพลังสำคัญที่ร้อยรัดชุมชนท้องถิ่นเอาไว้ได้ ทำให้คนในชุมชนท้องถิ่นนั้นอยู่รอดและสามารถจัดการตัวเองได้ ประกอบด้วย 4 ฐานสำคัญคือ 1) ฐานทรัพยากร เป็นจุดเริ่มต้นของการผลิตความรู้ สร้างระบบคุณค่าและความเชื่อ รวมไปถึงการสร้างเครือข่ายทางสังคม 2) เครือข่ายทางสังคม เป็นพลังที่ยึดโยงชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นเอาไว้ด้วยกันเป็นเครือข่าย เช่น การเป็นเครือญาติ การมีระบบความเชื่อร่วมกัน การมีวัฒนธรรมร่วมกัน เป็นต้น ส่วนชุมชนที่เป็นคนอพยพมาจากพื้นที่อื่น จะเป็นเครือข่ายที่ค่อนข้างเป็นทางการที่ผูกโยงกับผลประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและอำนาจการปกครองส่วนท้องถิ่น 3) ระบบความรู้ของท้องถิ่นในพื้นที่วิจัยส่วนใหญ่เป็นกระบวนการถ่ายทอดทางสังคม (Socialization: Tacit to Tacit) เป็นการถ่ายทอดแบบไม่ได้ตั้งใจ แต่เป็นเพราะการได้รู้ ได้เห็น ได้ยิน ได้สัมผัส แล้วซึมซับเอาความรู้เหล่านั้นไว้ในตัวเอง จากนั้นก็จะใช้วิธีการเดียวกันถ่ายทอดไปสู่คนรุ่นต่อไป พบว่าการใช้วิธี Socialization เป็นวิธีการจัดการความรู้ที่ทรงพลังที่สุด และสอดคล้องกับวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนท้องถิ่น และ 4) ระบบคุณค่าและความเชื่อ เป็นเครื่องร้อยรัดให้ชุมชนท้องถิ่นดำรงอยู่ได้ และทำหน้าที่กำกับควบคุมพฤติกรรมของคนในชุมชนให้อยู่ในครรลอง แสดงออกมาในรูปของวัฒนธรรม บุญประเพณี ความเชื่อ และพิธีกรรมต่าง ๆ พลังท้องถิ่นทั้ง 4 ฐานล้วนมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างกัน จนบางครั้งไม่สามารถแยกได้ชัดเจนว่าพลังท้องถิ่นนั้นอยู่ในฐานใด ความเข้มแข็งของพลังท้องถิ่นในฐานหนึ่งก็มักจะส่งผลให้พลังท้องถิ่นในฐานอื่น ๆ เข้มแข็งด้วย และหากพลังท้องถิ่นฐานใดฐานหนึ่งอ่อนแอ ก็จะส่งผลให้ฐานอื่น ๆ อ่อนแอตามไปด้วยเช่นกัน การเพิ่มทักษะและขยายจำนวนวิทยากรกระบวนการ เพื่อเป็นกลไกการจัดการความรู้ของชุมชนท้องถิ่น ในระยะ 4 เดือนแรก ได้พัฒนาวิทยากรกระบวนการจำนวน 21 คน ซึ่งคัดเลือกมาจากผู้นำชุมชนและเจ้าหน้าที่ของสมาชิกในภาคีความร่วมมือวิจัยและพัฒนาเกษตรยั่งยืน จังหวัดขอนแก่น ในระยะที่ 2 ได้ขยายจำนวนวิทยากรกระบวนการ คัดเลือกโดยวิทยากรกระบวนการกลุ่มเดิมชักชวนกลุ่มเพื่อน ญาติ ผู้นำในชุมชน คนรุ่นใหม่ จำนวน 49 คน การ

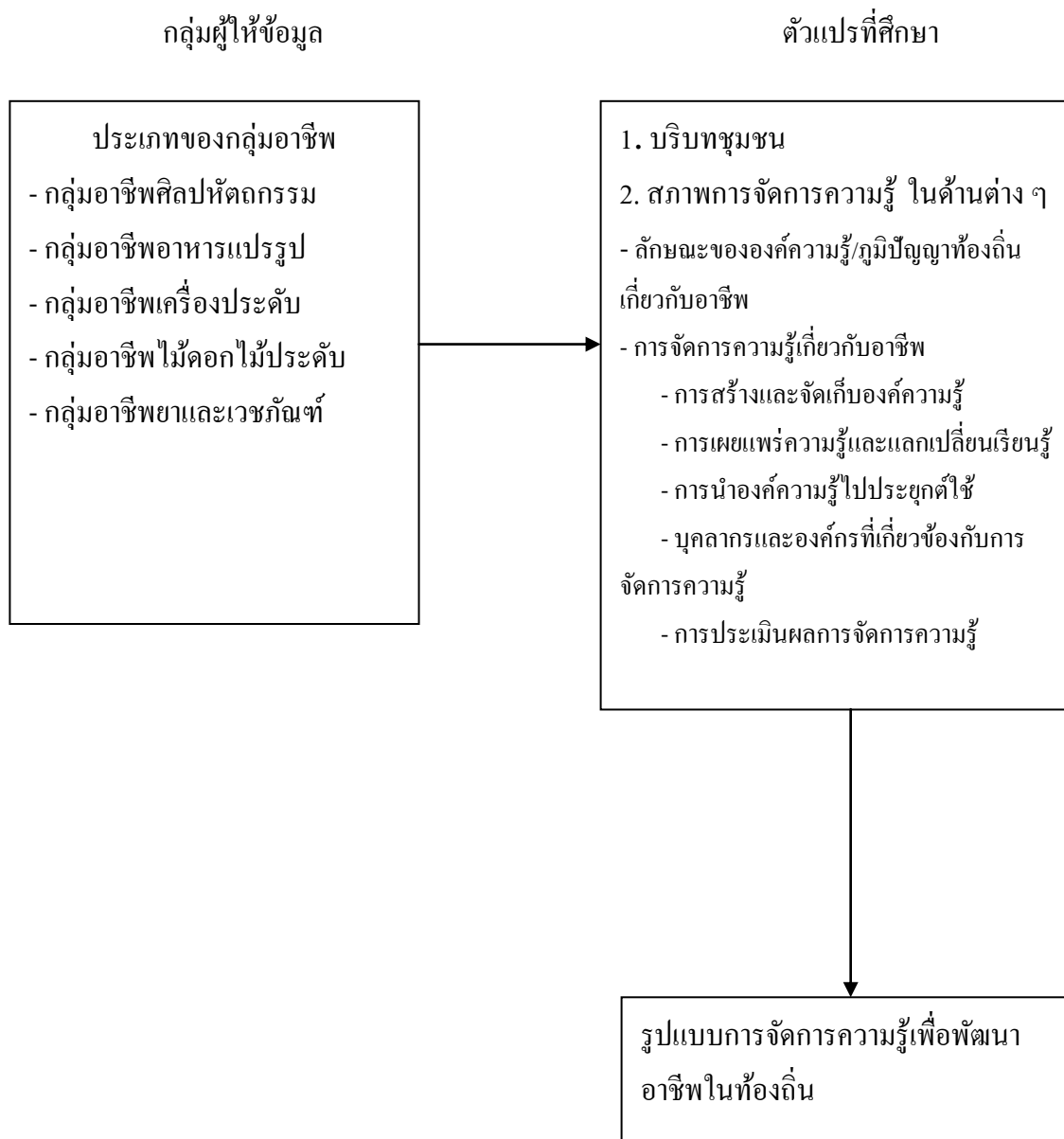
เพิ่มทักษะของวิทยากรกระบวนการในระบายนี้อได้ปรับเป็นการร่วมเรียนรู้และจัดกระบวนการเรียนรู้ให้กับชุมชนท้องถิ่นของตนเอง โดยการฟื้นฟูและใช้พลังท้องถิ่น ซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่นำไปสู่การพัฒนาชีวิตแบบองค์รวม แบ่งเป็น (1) กระบวนการเรียนรู้เพื่อฟื้นฟูพลังท้องถิ่น ได้แก่ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น วัฒนธรรมชุมชน เช่น บุญประเพณีเปิงบ้าน ความสัมพันธ์แนวราบ (2) การจัดกระบวนการเรียนรู้ เพื่อเพิ่มทักษะและสร้างความต่อเนื่องในการเรียนรู้ให้กับวิทยากรกระบวนการ โดยใช้เครื่องมือที่หลากหลาย แบ่งเป็น 2 ประเภท ประเภทแรก เครื่องมือเชิงกระบวนการ ได้แก่ การประชุม การฝึกอบรมเพื่อพัฒนาความรู้ภายในตนเอง เช่น ภาวะผู้นำ และการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาความรู้ภายนอกตนเอง เช่น การทำปุ๋ยชีวภาพ การศึกษาดูงาน การทดลองปฏิบัติจริงหรือการใช้กิจกรรมผ่านประสบการณ์ การเข้าร่วมประชุมและกิจกรรมขององค์กร/กลุ่มอื่น ประเภทที่สอง เครื่องมือเชิงเทคโนโลยีการจัดการและการปฏิบัติการจริง (กิจกรรม) ได้นำเสนอการเปลี่ยนแปลงของวิทยากรกระบวนการท่ามกลางการทำงานภายใต้การปฏิบัติจริง ได้แก่ ร้านค้าชุมชน และตลาดชุมชนและการจัดการตลาดเนื้อหมู ปุ๋ยชีวภาพและเครื่องอัดเม็ดปุ๋ยชีวภาพ นาข้าวปลอดสารพิษและพันธุ์ข้าวพื้นเมือง ป่าชุมชน และพิพิธภัณฑสถานบ้านกลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน การออมทรัพย์ระดับกลุ่มและเครือข่าย และวิจัยไทบ้าน กระบวนการเรียนรู้เพื่อฟื้นฟูพลังท้องถิ่นจำเป็นต้องมีการทำซ้ำและต่อเนื่อง กลไกการจัดการความรู้ในชุมชนท้องถิ่นจึงจำเป็นต้องมีความเป็นสถาบัน ในขณะที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นยังมีปัญหาในการดำเนินงานบางประการ ดังนั้นจึงควรเพิ่มขีดความสามารถเพื่อรองรับการจัดการความรู้ของท้องถิ่นในเชิงสถาบันต่อไป

จากข้อมูลเกี่ยวกับงานวิจัยด้านการจัดการความรู้ที่กล่าวมานี้ พอสรุปได้ว่างานวิจัยส่วนใหญ่จะเน้นเรื่องการจัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน การพัฒนาผู้นำชุมชน และการจัดการความรู้เพื่อพัฒนาท้องถิ่น เพื่อให้ชุมชนเข้มแข็งและเป็นสุข ส่วนในภาคธุรกิจเอกชนจะเน้นเรื่องการจัดการความรู้เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการดำเนินธุรกิจ ยังไม่มีข้อมูลและข้อค้นพบที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับแนวทางหรือรูปแบบการจัดการความรู้เพื่อพัฒนาอาชีพของประชาชนในท้องถิ่น ผู้วิจัยจึงเห็นความจำเป็นที่ต้องดำเนินการศึกษาวิจัยในเรื่องนี้ เพื่อการสร้างรูปแบบดังกล่าวและการนำรูปแบบไปประยุกต์ใช้ ในการจัดการความรู้เพื่อพัฒนาอาชีพของประชาชนในท้องถิ่น ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อประกอบอาชีพของประชาชน เพื่อการมีงานทำและเพิ่มพูนรายได้ของประชาชน รวมทั้งการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ดียิ่งขึ้น

กล่าวโดยสรุป จากข้อมูลด้านบริบทชุมชนในอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี และสภาพการจัดการความรู้เพื่อพัฒนาอาชีพในท้องถิ่น ทั้ง 5 ประเภทใหญ่ ๆ ดังกล่าวแล้ว มีประเด็นสำคัญที่ศึกษาวิจัย คือ ภูมิหลัง/ความเป็นมาในการก่อตั้งกลุ่มอาชีพ เป้าหมาย/วัตถุประสงค์/พันธกิจหลักของกลุ่มอาชีพ ลักษณะขององค์ความรู้/ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับอาชีพ การจัดการความรู้เกี่ยวกับ

อาชีพ ในด้านการสร้างและจัดเก็บองค์ความรู้ การเผยแพร่ความรู้และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การนำองค์ความรู้ไปประยุกต์ใช้ บุคลากร/องค์กรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้ และการประเมินผลการจัดการความรู้ ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะทั่วไปเกี่ยวกับการพัฒนาอาชีพในท้องถิ่น ซึ่งผู้วิจัยได้นำมากำหนดเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย ดังต่อไปนี้

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ภาพ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย